

Székely Gábor

Lenin a teoretikus

Krausz Tamás: Lenin. Társadalomelméleti rekonstrukció. Napvilág Kiadó.2008. 548 pp. 4800 Ft.

Kritika, VIII. évf. 5. sz. 2009. május. 27. o. Kérem feldolgozásakor erre a forrásra hivatkozzanak.

Úgy tűnik, hogy Leninről ma sem lehet elfogulatlanul írni vagy szólni, sőt nem lehet ekként fogadni a róla született könyveket sem. Ez utóbbit példázza Krausz Tamás könyvének fogadtatása. Egyrészt zsúfolásig megtelt a Kossuth Klub nagyterme, ahol a közönség érdeklődéssel és rokonszenvvel fogadta a könyvbemutatót. A fő vonzerő érzékelhetően Lenin neve volt, amihez természetesen hozzájárult a szerző szinte mindig vitákat provokáló munkáinak híre. Nem kevésbé a könyvet bemutató Ormos Mária és Sipos Péter izgalmas, saját gondolatokat ígérő, ugyanakkor kritikus előadásai. Másrészt szinte azonnal megjelentek a könyvről és Leninről az ellenszenv hangján szóló értő és kevésbé színvonalas kritikák is, bevonva a vitába a Krausz által is sok helyen vitatott, nemrég magyar nyelven is megjelent Robert Service terjedelmes Lenin biográfiáját. Itt, a történetből kiemelve a valóban szerepet játszó kriminális elemeket, végül Leninből gonosztevő, jobb esetben jelentéktelen gondolkodó és bukott politikus lesz. (Ilyen Bihari Péter ex librise az Élet és Irodalom 2009. március 20-i számában, ahol olyan négy esemény említését hiányolja, amelyek benne vannak a könyvben: a Lenin 1917-es hazautazásának körülményeit megtalálhatja a kötet 78. oldalán, a cári család kivégzéséről olvashat a 306. oldalon, a kronstadti felkelésről, beillesztve a munkástiltakozásokkal foglalkozó alfejezetbe, a 282-283. oldalon, illetve a Gulag rendszer kiépítésének első lépéseiről, az értelmiséget és a politikai foglyokat sújtó kitelepítésekről, valamint az első táborok létesítéséről a kötet 318. oldalán.)

Krausz Tamás a tőle szokatlan óvatossággal vezeti be, majd tárgyalja vállalt feladatát – a társadalomelméleti rekonstrukciót. Már a bevezetőből egyértelműen kiderül, valóban eredeti alkotásról van szó: a rekonstrukció félreismerhetetlenül Krauszé, a helyreállítandó, félreértett, félremagyarázott, s mára jórészt darabokra töredezett társadalomelmélet Leniné. Ez egyben a monográfia igazi jelentősége: az olvasó nem Leninről kap újabb képet „szobája falára”, hanem egy valóban izgalmas, vitára és továbbgondolásra készítő kísérletnek lehet részese. A kísérlet lényege pedig nem más, mint Lenin elméleti örökségének összefoglalása, egybekapcsolása, szembevetése politikai gyakorlatával. Sőt, ennél valamivel többről is szó van: szembevetésről a Szovjetunió későbbi valóságával, a megvalósult államszocialista

modellel, a napjainkig tartó, majd egy évszázada kezdődött viharos társadalmi változásokkal. Megjegyzendő, amikor a kötetben többször idézett, a *Materializmus és empiriokriticizmus* kapcsán kiemelt Antonio Gramsci idézett börtönleveleiben, a figyelő szemek elől rejtve Lenin nevét, elemelve gondolatait a „gyakorlat filozófiájáról” írt, talán elsőnek hívta fel a figyelmet az elmélet és a gyakorlat, valamint a történelem és a politika ilyen szoros összefonódására, Buharinnal szemben Lenin álláspontját támogatva. Krausz könyvében ugyanakkor a hangsúly ezen a helyen is az elméleten van. Ez magyarázza, nem pedig a történetek szépítgetésének szándéka, hogy a politikai döntések és következményeik, így a horror-terror jelenetek és azok okainak végiggondolása jószerevével csak mellékletekként vannak jelen a könyvben.

Az elő- és utószó között nyolc terjedelmes fejezetre tagolódó tematika első darabja egy formális kötelezettségnek tesz eleget. Lenin életrajza azoknak az olvasóknak szól, akik igénylik az eligazítást Lenin életéről és kedvelik a családtörténeteket. Nem is kell csalódnunk, mert érdekes írást kapnak egy nem túl érdekes magánéletről, és egy valamivel izgalmasabb környezetről, nem mellesleg Lenin jellemvonásairól, rokonszenves, alkalmazkodó, kitartó, életvidám és humoros természetéről. Hol van a bűnöző, a terrorista – azt ebben a könyvben ne keresse az olvasó. Ugyan a későbbi fejezetekben szó lesz a terrorról, a jelzőit meg nem válogató vitázóról, a keménykezű, elsősorban magával szemben kíméletlen politikusról, de mindenek előtt a gyakorlatot és az elméletet napról napra egymással szembesítő gondolkodóról. Ez utóbbiakról szól a további hét fejezet, ahol Krausz egyes csomópontok, tematikai egységek köré csoportosítja a Lenin számára elemzésre váró vagy megoldandó elméleti problémákat. Ezek egyrészt egymásba fonódnak, másrészt, előtérbe kerülésük éve miatt, mégis lehetővé tesznek valamiféle kronologikus tárgyalást. A végighúzó, egyben rendező vörös fonal nem más, mint a Lenin által bejárt út, amelynek kezdetén az oroszországi kapitalizmus jellegének a feltárása áll (*A kapitalizmus fejlődése Oroszországban*), a végén pedig a létrejött szovjet (tanács) állam jellegének és vele „a szocializmus esélyének a fennmaradását” mérlegelő befejezetlen vázlatai (*Naplójegyzetek*) találhatóak. A közbenső fejezetek a bolsevik típusú párt és a forradalom viszonyáról, a háborúról és a nemzeti kérdéstről, az államról és a forradalomról 1917-ben, a világforradalomról, majd a szocializmus elméletekről szólnak.

Akárcsak az életrajzi bevezető rész, a könyv közepére helyezett, egyben a legterjedelmesebb 6. fejezet is kilóg a tematikából. Már maga a *Diktatúra és demokrácia – a gyakorlatban* cím is jelzi, hogy itt nem az elméleti rekonstrukció folytatódik. Inkább egy ma már évszázados vita, amelynek lezárására nem is, de a kérdések pontos megfogalmazására, árnyalt válaszok megfogalmazására és a legújabb kutatási eredmények bemutatására

vállalkozhat a szerző.

A vitakérdések az Állami Duma szétkergetésének értékeléseivel kezdődnek, ami egy hosszabb értekezésbe fordul a demokráciáról, amit az ügyről folyó viták historiográfiai áttekintése követ – a mindenhol jellemző hatalmas forrásanyag feldolgozásával. A végkövetkeztetés ugyanakkor koránt sem elméleti: a diktatúra vállalása nélkül nem volt a helyzetből kiút 1918 és 1921 közötti években, aminek az oka mindenképp a Szovjet-Oroszország elleni intervenció és az azt kísérő polgárháború körülményei voltak – állítja a szerző. Mint sok más helyütt, itt is elkelne a részletesebb érvelés, magyarázat, bár az kétségtelenül nem a rekonstrukció folyamatát erősítené. Azt azonban Krausz világossá teszi, hogy a diktatúra nem volt azonos a későbbi Sztálin-féle személyi diktatúrával, ekkor annak, éppen Lenin miatt is, hiányoztak a személyi, de a politikai feltételei is. A proletárdiktatúrának nevezett marxi forma és fogalom ugyanakkor éppen a NEP bevezetésének idején, azzal összefüggésben és nem ellenében vált egyre inkább a párt- és az állami apparátus diktatúrájává, aminek kialakulásával, majd eluralkodásával szemben már Lenin is tehetetlennek bizonyult. Bár a kérdésfeltevésen: „Mely pontig igazolható az elnyomás és mikortól kezd a forradalom önmaga ellentétébe fordulni?” túljutott, sőt a bürokrácia fölé emelendő Munkás-Paraszt Felügyelettel egy népi ellenőrző szerep, a társadalmi kontroll lehetőségét is felvetette, a folyamat kiteljesedését nem akadályozhatta meg.

Ugyanitt, az 1922-es repressziós hullám, az eszer vezetők elleni per konkrét példái után, külön alfejezetként jelenik meg az antiszemitizmussal foglalkozó terjedelmes tematika. Itt is dokumentumokkal és irodalommal bizonyítva Richard Pipes állításának az ellenkezőjét: Lenin nem hogy közömbös lett volna az I. Lovashadsereg Varsó alól visszavonuló egységei által elkövetett pogrommal szemben, de éppen ebben az esetben is alkalmazta „az állami terrort”, járult hozzá a mintegy 400 katona kemény megbüntetéséhez – kényszermunkára ítélték őket, sőt többeket kivégeztek. E résznek ugyan szintén nem sok köze van a rekonstrukcióhoz, annál több a Lenin körül zajló vitákhoz.

Más a helyzet az államkapitalizmus fogalmával. Ez valóban fontos, ha éppen nem a legfontosabb része a társadalomelméletnek, mégpedig az egyik legvitatottabb formációelméleti kategóriaként. Krausz Tamás megtisztel azzal, hogy utal *Lenin és a szocializmus* tanulmányomra (*Múltunk*, 2001. 2-3.sz.), amelyben én nem osztom „a NEP-re vonatkozóan az államkapitalizmus fogalmának használhatóságát, mint formációelméleti értékű kategóriát.” Ez igaz, de nem ez tanulmányomban a lényeg, hanem az, hogy Lenin volt az, aki gondosan és sokoldalúan elemezve a NEP-el kialakult helyzetet úgy vélte, hogy a szovjet hatalom társadalma egyrészt más, másrészt elmaradottabb, mint az államkapitalista

formáció, hogy az államkapitalizmus előrelépést jelentene a kialakult állapotokhoz képest. Soha nem is írt másként, amit igazol a kötet *Az átmeneti korszak, az „államkapitalizmus”* alfejezetében található megannyi idézet is. A szovjet típusú „létező szocializmust” államkapitalizmusnak tartó, Trockijtól napjainkig igen széles skálán mozgó értékelések is a NEP utáni struktúrákra alkalmazták e fogalmat, mindenek előtt a sztálini modellekre. Többen úgy látjuk azonban, hogy a rendszerre jobban illik az államszocialista jelző, amivel Krausz is lényegében egyetért a Szigeti Péterrel közösen szerkesztett *Államszocializmus (L'Harmattan, 2007)* kötetben megjelent tanulmányában. Lenin viszont nem juthatott el elemzéseiben a szovjet rendszer államszocialista jellegének jelzéséig, már csak azért sem mert annak formálódása ha meg is kezdődött, a megvalósulástól még messze volt. Azonban a formáció megjelent egyes elemeit, mint az állami szociális redisztribúció fontosságát, vagy a közvetlen társadalmiság (Szigeti Péter) megjelenését már érzékelt.

A szép kiállítású, magas minőségű papírra, olvasható szöveggel nyomtatott kötetet majd száz oldalnyi apparátus teszi kezelhetőbbé, amelyben a részletes forrás- és irodalomjegyzék, kronológia és névmutató mellett „életrajzi jegyzetek” is találhatóak, amelyek a szereplők rövid életrajzait tartalmazzák.